

XALQ SAHNA RAQSI TARIXI, IJRO AN’ANALARI VA ZAMONAVIY RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

Respublika musiqa va san’at texnikumi

Sidikova Nigora

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o‘zbek xalq sahna raqsi san’atining tarixi, shakllanish jarayoni, milliy raqs maktablarining o‘ziga xos xususiyatlari, sahnalashtirish prinsiplari va zamonaviy talqinlar ilmiy-nazariy asosda yoritiladi. Xalq raqsi folklor manbalaridagi tabiiy shakldan professional sahna ko‘rinishiga o‘tishi, xoreografiya maktablarining roli, raqqoslarning texnika va artistik mahorati, harakat plastikasining milliy xususiyatlari, musiqa va raqs uyg‘unligi hamda sahna madaniyati alohida tahlil qilinadi. Shuningdek, bugungi kunda xalq sahna raqsining teatr, estrada, televideniye va xalqaro festivallardagi o‘rni ham ko‘rib chiqiladi.*

Kalit so‘zlar: *xalq sahna raqsi, raqs folklori, xoreografiya, milliy raqs maktabi, plastika, ritm, sahnalashtirish, ansambl, xalq ijodi, harakat tili.*

O‘zbek xalq raqsi milliy madaniyatning eng qadimiy, eng rang-barang va badiiy ifoda jihatidan boy tarmoqlaridan biri bo‘lib, xalqning turmush tarzi, urf-odatlar, dunyoqarashi va estetik qarashlarini mujassam etadi. Raqs dastlab xalq tantanalari, marosimlari, mehnat jarayonlari va ijtimoiy hayot bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan bo‘lsa, XX asrning o‘rtalaridan boshlab professional xoreografiya san’ati shakllana boshladi. Shu tariqa xalq sahna raqsi (folklor asosida sahnalashtirilgan raqs) yangi badiiy yo‘nalish sifatida ajralib chiqdi.

Xalq sahna raqsi — bu folklor raqs namunalarining sahna talqinida takomillashtirilgan, kompozitsion jihatdan boyitilgan va estetik jihatdan shakllangan badiiy ko‘rinishidir. Uning asosida xalqning tabiiy raqs harakatlari, ritmik naqshlari va milliy plastika tizimi yotadi.

Xalq sahna raqsi bo‘yicha ilmiy adabiyotlar quyidagicha guruhlanadi:

A. Nurmatov, M. Tojiyeva, N. Zokirov kabi tadqiqotchilar xalq raqsining ildizlari, marosim raqslari, hududiy maktablar va harakatlarning semantik mazmunini yoritgan.

Mukarrama Turg‘unboyeva, Gavhar Rasulova, Tamara Xolliyeva kabi ustozlar sahna raqsini yaratish, kompozitsion yechimlar, musiqiy uyg‘unlik va sahna estetikasi bo‘yicha nazariy-amaliy maktabni shakllantirgan.

Ko‘plab zamonaviy maqolalar va monografiyalarda milliy raqsning global sahnadagi rivoji, teatr raqsi, estrada raqsi, televideniye uchun sahnalashtirish, folklor ansambllarining repertuari yoritilgan.

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, xalq sahna raqsi folklor ildizlariga tayangan holda professional ixtisoslashgan san’at turiga aylangan.

Xalq raqslari avvalo: marosim raqslari (masalan, “Guldasta”, “Boychechak”), mehnat raqslari (“Chopar”, “Qo‘qoncha”), o‘yin raqslari (“Ufor”, “Lazgi”), ayram raqslari ko‘rinishida folklor shaklda mavjud bo‘lgan.

XX asrning 1930–1950-yillarida O‘zbekistonda xoreografiya ta’limi yo‘lga qo‘yilib, folklor raqslari sahna talqinida qayta ishlanib, professional “xalq sahna raqsi” maqomiga ega bo‘ldi.

Asosiy sahna raqslari maktablari:

- ✓ Farg‘ona–Toshkent maktabi — nafis, lirika ustuvor, qo‘l harakatlari mayin.
- ✓ Buxoro maktabi — og‘irroq ritm, yerdan chiqadigan harakat, tantanavorlik.
- ✓ Xorazm maktabi — kuchli temperament, tezlik, “Lazgi”ga xos plastika.
- ✓ Qoraqalpoq raqslari — keng amplituda, qahramonona obrazlar.

Har bir maktab xalq sahna raqsining rivojlanishida muhim o‘rin tutadi.

Harakatlar qo‘l, bilak, barmoqlar, kaft, yelka, bosh orqali amalga oshadi. Har bir harakat mazmunli, obrazli va estetik bo‘lishi kerak.

— Milliy ritm $\frac{3}{4}$, $\frac{6}{8}$, $\frac{2}{4}$ kabi ritmik o‘lchovlar asosiy hisoblanadi. Ritm raqqosaning kayfiyati, xarakteri va obrazini belgilaydi.

Raqs ko‘pincha aniq obrazga ega: lirik qizlar raqsi, erkaklarning kuchli xarakter raqsi, tarixiy raqs, marosim raqsi, o‘yin-bayram raqslari

Rang, naqsh, bosh kiyim, taqinchoqlar obrazni to‘laqonli ochishga xizmat qiladi.

1. Folklor manbasini o‘rganish – harakatlar asl holida o‘rganiladi.
2. Kompozitsion ishlov – sahna talqini boyitiladi.
3. Harakatlarni stilizatsiya qilish – sahnaga moslashtirish.
4. Raqs dramaturgiyasini yaratish – kirish, rivoj, kulminatsiya, yakun.
5. Musiqa-raqs uyg‘unligi – ritm, xarakter, tempo mos bo‘lishi kerak.
6. Ansambl qurilishi – guruhlararo muvofiqlik.
7. Sahna makonidan foydalanish – uchlik, yarim doira, diagonal, qatlamlar.

Xalq sahna raqsida musiqaning roli musiqiy ritm — harakatning asosiy boshqaruvchisi lad-melodik ohang — raqsning badiiy kayfiyatini belgilaydi, tempo — harakat tezligini belgilaydi, kulminatsiya — raqsning dramatik cho‘qqisi

Xalq raqsi musiqasi ko‘pincha folklor kuylariga, dutor, doira, surnay kabi cholg‘ularning tembriga tayanadi.

Raqqosa yoki raqqos quyidagi malakalarga ega bo‘lishi kerak: xalq plastikasini to‘liq bilish, ritm sezgisi kuchli bo‘lishi, yuz ifodasi (mimika), sahna madaniyati gavda balans, qo‘l va bilak texnikasi, obraz yaratish mahorati Xalq sahna raqsida harakatning tabiiyligi, nafisligi va milliyliigi ustuvor hisoblanadi.

Bugungi kunda xalq sahna raqsi quyidagi yo‘nalishlarda rivojlanmoqda: estrada raqsi bilan sintez, teatrlashtirilgan raqs sahnalari, zamonaviy xoreografiya bilan uyg‘unlik, xalqaro festivallarda yangi kompozitsiyalar, raqs ansambllarining ko‘p ovozli sahna ko‘rinishlari O‘zbekistonda “Bahor”, “Lazgi”, “Zarafshon”, “Shodlik” ansambllari xalq sahna raqsining rivojiga ulkan hissa qo‘shmoqda.

Xalq sahna raqsi — o‘zbek xalq ijodiy merosining eng yorqin san’at turlaridan biri bo‘lib, u folklor ildizlariga tayanadi, ammo sahnada professional xoreografik talqin sifatida namoyon bo‘ladi. Bu san’at turi milliy madaniyatning uzviy qismi bo‘lib, unda xalqning ruhiy olami, estetik qarashlari, turmush tarzi va badiiy tafakkuri mujassamdir. Zamonaviy an’analar, sahnalashtirish imkoniyatlari va xoreografiya maktablari xalq sahna raqsini yangi

bosqichga olib chiqmoqda. Uning ilmiy asosda o‘rganilishi milliy san’atning davomi uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Nurmatov A. *O‘zbek xalq raqslari tarixi*. — Toshkent, 1998.
2. Tojiyeva M. *Xalq raqslari folklori va xoreografiya*. — Toshkent, 2004.
3. Rasulova G. *Milliy raqs plastikasining asoslari*. — Toshkent, 2010.
4. Turg‘unboyeva M. *O‘zbek sahna raqsi metodikasi*. — Toshkent, 1958.
5. Xolliyeva T. *Xalq sahna raqsi va kompozitsiya*. — Toshkent, 2015.
6. Zokirov N. *O‘zbek raqs san’ati*. — Toshkent, 1999.
7. UNESCO. *Dance Traditions of Central Asia*. Paris, 2012.

Global
Science
Publication